

Hana Doležalová

65523

ZÁVĚREČNÝ ESEJ

(založený na textu Craiga Calhouna a dalších textech)

TEORETICKÁ SOCIOLOGIE 20. STOLETÍ

SOC403

Podzim 2005

doc. Radim Marada, Ph.D.

Calhounův text je příspěvkem k tématům teorie moderního státu, národní identity a občanské inkluze v současné Evropě. Těmi se zabývá v kontextu celosvětových procesů a dotýká se tak problému globalizace v souvislosti s budoucí rolí národních států. To, co je ústředním bodem Calhounových úvah, je otázka sociální integrace občanské společnosti, kdy Calhoun opakovaně klade důraz na síť meziosobních vztahů a jejich dobrovolnou organizaci skrze veřejný diskurz. A toto má být také pilířem teorie demokracie.

Calhoun staví v kontextu otázky sociální integrace do protikladu dva modely fungování společnosti: Prvním je národní stát se svou nacionalistickou ideologií, druhým je občanská společnost založená na sdíleném diskurzu odlišných jedinců. Diverzita – tzn. diverzita osobních identit, kulturní, názorová, diverzita různých skupin, do kterých občané vstupují, je spolu se sociabilitou, tedy prostorem pro sociální kontakty a komunikaci, nutným předpokladem veřejného diskurzu občanské společnosti. Calhounův text je normativní – takto by podle něj strategie občanské inkluze měla vypadat. Nacionalismus naopak vnímá jako problematický především z toho důvodu, že působí proti oné diverzitě – chce homogenizovat, vyžaduje kulturní konformitu. Idea národa jako integrální nedílné jednotky - jakési jedné velké rodiny - vyžaduje jeden názor a jeden postoj ode všech svých členů.

S podobnou kritikou se setkáváme už u Marxe – individualizující stát působí jako odcizující mechanismus rozbíjející pouta mezilidských vztahů, eliminující zprostředkující mezičlánky mezi sebou jako nejvyšší instancí a jednotlivci. Stejně tak Calhoun apeluje na identitu „vztahovou“, založenou na reálných vztazích vznikající z členství v různých parciálních skupinách. Podpora participace lidu by měla podle něj být tedy centrálním cílem. Stejný postoj nacházíme už u Tocqueville – rozvíjení místní samosprávy a dobrovolných organizací má sloužit jako protiváha státní moci. Stát totiž podle něj nemá být jediným sjednocujícím činitelem politických aktivit. Nebezpečí tedy také viděl v atomizaci jedinců a konformitě jejich myšlení a jednání.¹ Podobně podle Gellnera má být podstatou občanské společnosti tzv. „double think“, tj. akceptování protichůdných pravd jedinců začleněných do různých sdružení a institucí. Nacionalistická ideologie vytváří situaci podobnou Gellnerovu modelu islámské ummy, která je založená na podobnosti jednotek a mechanické solidaritě.

Stát v budoucnosti zůstane podle Calhouna hlavním prostředkem snah o dosažení sebeurčení a autonomie politické komunity, stejně tak nacionalismus – dnes nejužívanější diskurz kolektivní identity – má hrát centrálně důležitou roli. Calhoun reaguje na stále znovu se opakující teze o krizi národního státu vzhledem k postupující globalizaci, které se objevují

---

¹ (Adamová, 2001: 171)

v akademickém diskurzu. Do tohoto tábora patří např. Manuel Castells. Na první pohled představují oba sociologové v otázce budoucnosti národního státu protichůdná stanoviska, ale při bližším prozkoumání jejich argumentů zjistíme, že se ve značné míře při popisu soudobých procesů ekonomických, politických a sociálních změn spojených pod hlavičkou „globalizace“ shodují. Někdy z nich ale usuzují na jiné závěry nebo se zdá, že v procesu vyvozování důsledků končí každý v jiném bodě. Castells předkládá argumenty založené na mnohých konkrétních příkladech (a číslech), Calhoun nám nabízí stručné shrnující závěry.

Nepochopení povahy a významu globalizace podle něj zakrývá fakt, že se jedná o pokračování procesů celé moderní éry. Ekonomická globalizace má za následek určité omezení kapacit státu, ale ne jejich rozpad. *„Moderní státy vždy existovaly a čerpaly velkou část svého významu z jejich kontrapozice k jiným státům ve „světovém systému“, který byl vždy příliš velký na to, aby ho jeden stát kontroloval. Státy existovaly částečně proto, aby řídily ekonomické – a také vojenské – vztahy, které přesahují jejich hranice.“*²

Národní stát podle Castellse ztrácí svou moc, ale ne vliv, nestává se irelevantním, nemizí. Stát je závislý na různých mezinárodních tlacích, globalizace podkopává jeho autonomii a moc rozhodovat. V oblasti ekonomické politiky je svoboda státních vlád drasticky redukována globálními kapitálovými trhy. Calhoun popisuje stejné procesy – např. imperativy globálních ekonomických trhů, kterým státní vlády podléhají, zároveň ale píše, že *„stát zůstává institucí, skrze kterou demokratická hnutí mají největší možnost ovlivnit ekonomickou organizaci.“*³

Castells ukazuje, jak v oblasti médií a komunikace proměna technologií v dnešní informační době způsobuje, že státy nad liberalizovanými médii ztrácejí moc. Tok informací je pro stát stále méně kontrolovatelný nebo lépe řečeno už nemá na tuto kontrolu monopol, center moci je mnoho. (Je třeba dodat, že Castells tento text psal před 11. zářím, které započalo mnoho protichůdných tendencí k těm, které popisuje. Např. tzv. „Patriot Act“ si v rámci protiteroristických opatření nárokuje rozšíření centralizované kontroly státu nad americkými občany – jejich telefonní a e-mailové komunikace, apod.)

Sociální stát, který je hlavním zdrojem legitimacy, je podle Castellse v krizi. Neschopnost státu potýkat se s kriminalitou a korupce ve vládách snižuje kredibilitu státu. Stát není v očích lidí schopný vypořádat se s globálními problémy a na tomto místě nastupuje tedy občanská iniciativy a různé asociace, organizace a hnutí, která ať už na lokální či mezinárodní úrovni tyto problémy řeší. Na nutnost existenci takových lokálních skupin, kde

---

² (Calhoun, : 1994: 307)

³ (Calhoun, 1994: 307)

existuje diskurz o problémech, Calhoun apeluje, ale k tomu, zda podkopávají legitimitu národního státu se nevyjadřuje. Erozi národní identity, kterou se národní státy snaží u svých občanů podporovat, vnímá pozitivně, ale její efekt na kredibilitu státu v očích lidí nerozebírá. Calhoun také neuvádí, co přesněji myslí pod těmi různými parciálními skupinami, ze kterých lidé mají čerpat dílčí identity. Castells upozorňuje, že tyto celky konkurující národnímu státu (tedy skupiny založené na etnicitě, teritoriu či náboženství) podkopávají moc státu. Problém nastává v situaci, kdy je jejich charakteristikou exkluzivita. (Tímto problémem se Calhoun také nezabývá, účast v těchto asociacích a komunitách je u něho způsobem občanské inkluze. Vystává ale Calhounem nereflektovaná otázka konfliktu jednotlivých loajalit).

Castells popisuje, jak současně s tendencí ke komunalismu probíhá integrace států do různých transnárodních celků (NATO, EU, WTO, G7, aj.). Stát samotný tak ztrácí možnost jednat a navíc tyto instituce často začínají žít svým životem podle vlastních pravidel a racionality. „*Národní státy si mohou uchovat rozhodovací kapacitu, ale jako součást sítě sil a protisíl, jsou sami o sobě bezmocné.*“⁴ Calhoun tento proces reflektuje, ale nepovažuje tento jev za nový – státy vždy existovaly v rámci sítě vztahů, které přesahují jeho hranici. Dodala bych, že národní stát zůstává konstitutivní součástí těchto mezinárodních celků, pokračuje tedy vytváření státních reprezentací, vliv státu je reprodukován. To ale neodporuje faktu, že reálná moc státu samostatně jednat, je tím redukována.

Calhoun zdůrazňuje, že nacionalismus zůstává hlavním způsobem organizování kolektivní identity. Zmiňuje dramatické události v bývalém Sovětském svazu a zejména Jugoslávii i jinde jako příklad toho, do jaké velké míry nacionalismus hýbe světem. Castells vyjadřuje názor, že národní identita je oslabena, klesá její kapacita produkovat sociální kohezi, stát a nacionalismus se přestávají podporovat (což, můžeme opět dodat, se po 11. září mění). Exploze „nových nacionalismů“ podle něj přispívá ke krizi současných národních států zbudovaných historickými smlouvami, jelikož tyto nacionalismy chtějí budovat nový národní stát vystavěný na identitě.

V obou příspěvcích se objevují popisy protichůdných tendencí. Sama situace, kterou Calhoun a Castells analyzují, je charakterizována spleťmi a protichůdnými procesy globalizace a lokalizace.

---

⁴ (Castells, 1997: 304-305)

Použitá literatura:

Calhoun, Craig. 1994. „Nationalism and Civil Society: Democracy, Diversity and Self-Determination.“ (In: Calhoun, Craig [ed.]. 1994. *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers)

Castells, Manuel. 1997. *The power of Identity*. Oxford, UK: Blackwell. (str. 243-308)

Gellner, Ernest. 1997. *Podmínky svobody. Občanská společnost a její rivalové*. Brno: CDK. (str. 78-95)

Marx, Karl. 1843. „*K židovské otázce*“

Adamová, K. 2001. *Politologický slovník*. Praha: C.H.Beck. (str. 171)